

הנס קריגר (Kruger) ורצח היהודים במרחב סטניסלבוב (גליציה) דיטר פוהל

רצח היהודים בשטחי הכיבוש של פולין וברית-המועצות נחקר כיום במשנה ענין נמרץ. אם עד כה החוקרים היו בעיקר היסטוריונים פולנים, ישראלים ואמריקנים, הרי שעתה עוסקים גם חוקרים גרמנים בצד האפל ביותר הזה של העבר הגרמני. הם בוחרים לרוב בנקודת המוצא של הילברג (Hilberg), כריסטופר בראונינג (Browning) ושפּלר (Scheffler) ובודקים את הארגון והביצוע של הפשעים. גם חיבור זה מחויב להעמדה כזו של העניין.

בחקר מימושו של "הפתרון הסופי" בשטחי פולין וברית-המועצות נשאלת השאלה, איזה תפקיד מילאו כאן מוסדות הכיבוש ואישיותם של מבצעי הרצח. דווקא בתחום זה לא הרחקנו לכת בידיעותינו. בראונינג סלל את הדרך למחקרים כאלה בכך שבחן באופן מפורט את מדיניותן של שלוחות שלטון מסוימות ואת פעולות הרצח של פלוגת משטרה אחת. בכיוון זה התנהלו קודם לכן מחקריהם של הלמוט קראוסניק (Krausnick) והנס היינריך וילהלם (Wilhelm), אולם הם בחנו את "הפתרון הסופי" במרחבים גדולים מאוד ומקומה של אישיות הרוצח נותר בשוליים.¹

להלן ייעשה ניסיון להתחקות אחרי השאלות האלה על יסוד דוגמה ספציפית: מעשי הטבח של תחנת משטרת הגבול סטניסלבוב (Stanislawow, היום Ivano-Frankovsk) בפיקודו של האופטשטורמפירר ס"ס הנס קריגר (Kruger) בדרום גליציה המזרחית בשנים 1941–1943. תחנה קטנה זו, שמנתה לעיתים רק 25 איש בלבד, אירגנה וביצעה בעצמה במשך 16 חודש הוצאות להורג בירי של 70,000 יהודים ושילוח למחנה-השמדה של 12,000 נוספים. ממדים מפלצתיים כאלה ידועים עוד רק במבצעים של האינזצגרופן שפעלו בשטחים הכבושים של ברית-המועצות. מעשי טבח אלו, שנעשו ביהודי גליציה זכו עד היום להתיחסות מקיפה רק בידי טטיאנה ברנשטיין, אך מאמריה החשובים בידיש ובפולנית זכו למעט מאוד התייחסות.² כן, יש להודות לעיתונאית האוסטרית אליזבת פרוינדליך (

¹ ראה: See Christopher R. Browning, *Ordinary Men - Reserve Police Battalion 101 and the Final Solution in Poland*, (New York: Harper Collins, 1992); Helmut Krausnick and Hans-Heinrich Wilhelm, *Die Truppe des Weltanschauungskriegs: Die Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD 1938-1942*, (Stuttgart: Deutsche Verlags-Anstalt, 1981).
² טטיאנה בערענשטיין, "די פארניכטונג פון יישובים אין דיסטריקט גאליציען", בלעטאר פאר געשיכטע (1953) גליון 3, עמ' 45-153. עיבוד נוסף של אותה מחברת: Tatiana Berenstein, "Di farnichtung fun yidische yeshuvim in Distrikt Galizien," *Bleter far geshikhte* 6 (1953), 3, pp. 45-153; revised version: "Eksterminacja ludnosci zydzowskiej w dystrykcie Galicja," *Biuletyn Zydowskiego Instytutu Historycznego*, No. 61 (1967) (Berenstein, "Eksterminacja"), pp. 3-58.

(Freundlich) על שטרחה להציל מעשים אלה מן השכחה³, אך מאמריה החשובים בידיים ובפולנית זכו למעט מאוד התייחסות.

בעשרים ביולי 1941, כמעט חודש ימים לאחר ההתקפה הגרמנית על ברית-המועצות, הגיעה לעיר סטניסלבוב, שלרגלי הרי הקרפטים יחידת חלוץ של הגסטפו.⁴ סטניסלבוב, שכונתה ע"י הסובייטים Stanislaw וע"י הגרמנים Stanislaw, שוכנת יותר ממאה קילומטרים דרומית ללבוב (למברג, Lwow, Lviv, Lemberg), בירת גליציה המזרחית. כבר בראשית יולי נכבש האזור הדרומי הזה על-ידי החטיבה הקרפטית של הצבא ההונגרי. במשך כל חודש יולי היה מרחב סטניסלבוב-קולומיה-הורודנקה (Kolomyja, Horodenka) תחת שלטון צבאי הונגרי, כפי שהוסכם בין גרמניה להונגריה לפני ההתקפה. יחידת הגסטפו הנזכרת תפסה בניין שבו שכן בית-משפט מחוזי עוד בימי ההבסבורגים וגם בתקופת הרפובליקה הפולנית, ולאחרונה שימש את הנק.וו.ד. הסובייטי. השוטר השתייכו לאינזצקומנדו לתפקידים מיוחדים (z.b.V – zu besonderer Verwendung) שהגיע מיד בעקבות אינזצגרופה C בשנים ביולי 1941 ללבוב כדי להמשיך במשימותיו, ובעיקר בביצוע מעשי רצח המוניים. עוד במחצית הראשונה של יולי שיגר מפקד אינזצקומנדו z.b.V שנגרת (Schzngarth) חוליות של הקומנדו לראווה-רוסקה (Rawa Ruska) לדרוהוביץ (Drohobycz) ולטרנפול (Tarnopol).

לסטניסלבוב הגיעו שישה אנשים בפיקודו של אוסקר ברנדט (Brandt), איש גסטפו אכזר, ששירת לפני כן כממונה על הענינים היהודים בסיפ"ו (Sicherheitspolizei-Sipo), משטרת הביטחון בפלך קרקוב. שבוע לאחר מכן הצטרף אליהם הנס קריגר. לאחר שנקבע כי גליציה המזרחית תסופח לגנרל-גוברנמן כפלך חמישי, הורה שנגרת לקריגר הכפוף לו להקים בסטניסלבוב שלוחה של ה-KdS (Kommandateur der Sicherheitspolizei und des SD) - המפקדה המחוזית של סיפ"ו וס"ד (Sicherheitsdienst, SD), אגף הביון של ה"ס"ו. הסיפ"ו כלל בתוכו את הגסטפו ואת הקריפ"ו (המשטרה הפלילית - Kriminalpolizei, Kripo), והיה חלק מן ה"ס"ו.

מנקודת מבטו של מפקדו היה קריגר ללא ספק האדם המתאים לכך: כבר ב-1929, בהיותו בן עשרים, הצטרף לסיפ"ו (SA), כלומר הוא היה "לוחם ותיק". בעיר הולדתו פוזנן (Poznan) חווה לפני כן את המאבק הלאומי בין הגרמנים לפולנים, וב-1918 גורש עם הוריו מפולין. בסיפ"ו הוא התקדם במהירות רבה. במקום לעבוד בחקלאות כפי שלמד, פיקד על

³ Elisabeth Freundlich, Die Ermordung einer Stadt namens Stanislaw. NS-Vernichtungspolitik in Polen, (Vienna: Oesterreichischer Bundesverlag, 1986) (Freundlich, Ermordung), especially pp. 137-186; idem, "Massaker in Stanislaw 1941. Versuch einer Rekonstruktion," Jahrbuch des Instituts für deutsche Geschichte, 4 (1975), pp. 423-455.
⁴ "Urteil Landgericht [LG] Moenster, 5 Ks 4/65./Kruger u.a.," May 3-6, 1968, p. 82 (hereafter, Verdict Kruger).
הנהלת העיר סטניסלבוב, August 1, 1941, Derzhavniy Arkhiv Lvivskoy Oblasti (DALO), R-35/12/35, p. 2.

פלוגת-סער. מיד לאחר תפיסת השלטון היה קריגר פעיל מאוד ב"לחימה באויבים" כמנהל המדור הפוליטי במחנה-הריכוז אורניינבורג (KZ Oranienburg). כאשר הס"א איבד את מעמדו המרכזי ב-1934, חייב היה גם קריגר להשלים עם הנסיגה בקריירה שלו והוא נחת במשרד עבודה כמנהל מחלקה. רק ב-1939 חזר שוב למנגנון הדיכוי הנציונל-סוציאליסטי, תחילה בגסטפו בפוזנן ואחר-כך בקרקוב. גם כאן עשו מיד קנאותו לנציונל-סוציאליזם ואי-התחשבותו האכזרית רושם, ומפקד סיפ"ו הטיל עליו את ניהול בית-הספר של סיפ"ו בזקופאנה (Zakopane). שם הכשיר בין השאר אוקראינים לאנשי סיפ"ו ונעשה בהמשך מפקדם בסטניסלבוב.

אולם שעתו הגדולה של קריגר הגיעה עם ההתקפה על ברית-המועצות. רק ב-29 ביוני 1941 הרכיב שונגרת, מפקד סיפ"ו בקרקוב, את האיינזצקומנדו שלו. כ-150 איש מסיפ"ו בקרקוב גויסו למשימה זו וקריגר היה מן הבכירים שבהם. בשניים ביולי בשעה 16.00 לערך הגיעה שיירת המכוניות הראשונה של האיינזצקומנדו ללבוב. אנשיה היו מוכנים מיד למילוי הפקודות שקיבלו. ביניהן היו תפיסת מסמכים וחפצי אמנות, אולם מעל לכל התחקות אחרי "מתנגדים" ורציחתם. באותו זמן נערך הפוגרום הגדול נגד היהודים בלבוב וכמה אלפי אנשים קיפחו בו את חייהם, אולם לא סביר שקריגר היה מעורב ברצח המוני זה. לאחר שהתמקמו בלבוב, הוטל עליו ועל הכפופים לו למצוא על יסוד רשימות שהביאו איתם את אנשי "האינטליגנציה" הפולנית ולעצור אותם. הקרבן הראשון, עוד בשניים ביולי, היה קז'ימיז' ברטל (Bartel), ראש ממשלת פולין לשעבר. אור ליום הארבעה ביולי הלכו בעקבותיו 23 פרופסורים של שתי האוניברסיטאות בלבוב. חוץ מאדם אחד הם נורו עוד בבוקר הארבעה ביולי בפארק של לבוב.⁵ אין ראיות להשתתפותו הישירה של קריגר בהוצאתם להורג, אך אין ספק שידו היתה בארגון הרצח.⁶ באותו הזמן פתח האיינזצקומנדו z.b.V בלבוב במעצרים המוניים של יהודים, שנכלאו במגרש הספורט למשך ימים. בחמישה ביולי הוסעו רובם ליער בעיבורה של העיר ושם נורו על-ידי שלוש יחידות האיינזצקומנדו: z.b.V, 5 ו-6.

כאשר הגיע הנס קריגר לסטניסלבוב, כבר השתתף אפוא במעשי רצח רבים. עם זאת הטיל עליו מפקדו שונגרת משימות גדולות הרבה יותר. את תוכן המפורט של פקודות אלה ניתן לשחזר רק בקירוב. אנו צריכים להסתמך לשם כך על דבריו של קריגר לאחר

⁵ Zygmunt Albert, The Extermination of the Lwow Professors in July 1941, in idem (ed.), *Kazn profesorow lwowskich, lipiec 1941. Studia oraz relacje i dokumenty* (Wroclaw: Wydawnictwo Uniwersytetu Wroclawskiego, 1989), pp. 69-99 (Albert, Kazn profesorow); Sławomir Kalbarczyk, "Okolicznosci smierci profesora Kazimierza Bartla we Lwowie w lipcu 1941 r.," *Biuletyn Główniej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu*, 34 (1992), pp. 112-123.

⁶ Final remarks, State Prosecutor (Staatsanwaltschaft, StA) Hamburg 141 Js 12/65, May 2, Stelle der Landesjustizverwaltungen (hereafter, ZStL), Ludwigsburg 208 AR- 1966, Zentrale Z 81/60. The Z 81/60. The (Waldenburger).

המלחמה, אלא שעדויותיו מלאות שקרים וחצאי-אמיתות. אולם יש לשער שקריגר קיבל משגרת הוראה לרצוח גם בסטניסלבוב את שכבת האינטליגנציה היהודית והפולנית. מלבד זאת תבע ודאי מפקד סיפ"ו לנהוג בחומרה לגבי כל היהודים. אך לפני סוף אוגוסט 1941 עוד לא היה מדובר ככל הנראה ברצח כל היהודים, לרבות נשים וילדים: "קיבלתי פקודה לטהר את האזור מן היהודים. הכוונה היתה תחילה לגירוש היהודים או לריכוזם בגטאות. קצת יותר מאוחר ניתן הסבר לפקודה זו על-ידי הנחיה של RSHA (המשרד הראשי לבטחון הרייך) לחסל את היהודים".⁷

הינריך הימלר הורה בעצמו למפקדים הבכירים של הס"ס והמשטרה בשטחים הכבושים של ברית-המועצות רק ב- 14 באוגוסט 1941 לרצוח את היהודים משני המינים וללא הבדל גיל.⁸

קריגר המשיך אפוא, לאחר בואו לסטניסלבוב, קודם כל את מה שעשה בלבוב. בראשית אוגוסט 1941 היה השטח עדיין בשליטת ההונגרים. אמנם גם ההונגרים פרסמו צו המורה ליהודים לענוד סרט מגן-דוד על הזרוע,⁹ אולם בתחום שליטתו לא התיר הצבא ההונגרי פרעות ביהודים או הוצאה המונית להורג בכלל. היו מקרים שבהם מנעו מעשים כאלה: "אקציות אקראיות נגד יהודים נערכו על-ידי המיליציה. בעקבות זאת באה התערבות מיידית של הצבא ההונגרי".¹⁰ על כן אירגן קריגר בשניים באוגוסט 1941 את ההוצאה ההמונית להורג בסטניסלבוב במסווה של רישום האנשים הנמנים עם שכבת העילית. 800 פולנים ויהודים התייצבו במשטרה ומתוכם נשלחו מאתיים בעלי מקצוע חזרה לבתיהם. האחרים הובלו למחרת ליער ליד פאבלצה (Pawelce) ונורו שם בחשאי על-ידי סיפ"ו.¹¹ בספטמבר 1941 החלו ההכנות ל"פתרון הסופי של השאלה היהודית" במחוז גליציה. לפי דברי קריגר הגיעו ההוראות המתאימות משוגרת, שעזב את לבוב עוד באוגוסט 1941. החל באחד בספטמבר הוקמה בבירת המחוז המפקדה של סיפ"ו וס"ד שצמחה מן האיינזצקומנדו z.b.V.¹² בראשה ניצב שטורמבאנפירר הלמוט טנצמן (Tanzmann), שניהל

⁷ Vernehmung Hans Kruger, January 8, 1962, ZStL 208 AR-Z 398/59. קריגר אומר כאן שפקודה

ז של RSHA נמסרה על ידי המפקד הבכיר של הס"ס והמשטרה קצמן, אך הדבר מנוגד להיררכיה במשטרה.

⁸ Ralf Ogorreck, Die Einsatzgruppen der Sicherheitspolizei und des SD im Rahmen der

"Genesis der Endloesung" (Berlin: Metropol, 1996). בניגוד לטיעון אוגורק, רציחות של נשים וילדים

החלו כבר בסוף יולי בברית-המועצות.

⁹ Announcement, Municipal Administration Stanislawow, published in Ukrains'ke slovo, July

29, 1941.

¹⁰ "Ereignismeldung UdSSR des Chefs der Sipo and des SD," No. 23 (July 15, 1941),

Bundesarchiv Potsdam (BAP) R 58/214, fol. 172.

טבח של יהודים: "Tagebuch S.A.," ZStL 208 AR-Z 277/60. כנראה שנסיון זה נזקף לחובתו של קריגר, כי

יחידת הגסטפו המיועדת לקולמיה הגיעה רק בשבוע הראשון של ספטמבר 1941.

¹¹ Verdict Kruger, pp. 98-130; Freundlich, Ermordung, pp. 139-147; 99 קורבנות

פולנים, Archivum Główniej Komisji Badania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu,

(hereafter, AGK), Warsaw, W 249/73, vol. 1, pp. 65-67.

¹² September 1, 1941, "Chef der Sipo und des SD an Gouverneur des Distrikts Galizien,"

DALO R-35/2/57, p. 2.

קודם לכן את מחלקת המנגנון של שונגרת. הממונה הבכיר על טנצמן היה המפקד העליון של הס"ס והמשטרה במחוז גליציה, פרידריך קצמן (Katzmann). הוא הגיע ללבוב כבר בסוף יולי 1941.

עד היום לא הוברר מי נתן את ההוראות המדויקות למעשי רצח המוניים שנערכו החל באוקטובר בגליציה המזרחית: שנגרת, טנצמן או קצמן. בברלין נפלו באותו הזמן הכרעות בדבר "הפתרון הסופי" בכל אירופה, כמו למשל ההחלטה על שילוח יהודי גרמניה למזרח ב-18 בספטמבר 1941,¹³ וכן נערך הסיכום של הימלר עם המפקד העליון של הס"ס והמשטרה במחוז לובלין, אודילו גלובוצניק (Globocnik), על הקמת מחנה-ההשמדה הראשון, ככל הנראה ב-13 באוקטובר 1941.¹⁴ אולם נותרת השאלה, מדוע הוחל במחוז גליציה מיד ברצח המוני של נשים, ילדים וגברים יהודים, בעוד שבמחוזות אחרים המתינו עד להשלמת מחנות-ההשמדה. ככל הנראה נפגשו כאן המשאלות של היטלר והימלר עם היוזמות מקרקוב ומלבוב. מקורן של אלה האחרונות יכול היה להיות שונגרת או קצמן באותה המידה.¹⁵

בספטמבר 1941 נערכו בלבוב, אצל קצמן ואצל טנצמן, דיונים מפורטים על "הבעיה היהודית".¹⁶ הוחלט שם, שמפקדי השלוחות בדרום המחוז – קריגר בסטניסלבוב, הנס בלוק (Block) בדרוהוביץ' ופטר ליידרליץ (Leiderlitz), שהקים בראשית ספטמבר את סיפ"ו בקולומיה – יחלו בהשמדת כל היהודים. לבחירת הנפות הללו היו כמה סיבות מכריעות: קודם כל, הן שכנו בגבול קרפטו-רוס שסופחה מצ'כוסלובקיה על-ידי הונגריה בנובמבר 1938 ומרץ 1939. ההונגרים גירשו משם מאז חודש יולי אלפי יהודים לא מקומיים לגליציה המזרחית. יהודים הונגרים אלה נפלו קרבן בקמנץ-פודולסק (Kamenets Podolsk) לטבח הגדול ביותר של "הפתרון הסופי" עד אז. טנצמן גם הוסיף הוראה לרצוח את כל היהודים הגליצאים שנתפסו על-ידי משמרות הגבול ההונגריים בניסיון בריחה וגורשו שוב. שנית, בסטניסלבוב עמד לקום גטו מצומצם בשטחו ככל האפשר. סיבה זו לרצח המוני הוזכרה על-ידי עדים אחדים וכן גם על-ידי קריגר:

¹³ Christopher R. Browning, "Beyond 'Intentionalism' and 'Functionalism': The Decision for the Final Solution Reconsidered," in idem, *The Path to Genocide. Essays on Launching the Final Solution* (Cambridge: Cambridge University Press, 1992), pp. 86-121, especially p. 117; Pierre Bunnin, *Hitler und die Juden. Die Entscheidung für den Voelkermord* (Frankfurt a.M.: S. Fischer, 1993), p. 151.

¹⁴ Dieter Pohl, *Von der "Judenpolitik" zum Judenmord. Der Distrikt Lublin des Generalgouvernements 1939-1944* (Frankfurt a.M.: Peter Lang, 1993), p. 101, and the entry in Himmler's calendar for October 13, 1941. I am grateful to Peter Witte (Hemer) for this reference.

¹⁵ Dieter Pohl, *Nationalsozialistische Judenverfolgung in Ostgalizien 1941-1944. Organisation und Durchführung eines staatlichen Massenverbrechens* (München: Oldenbourg, 1996), pp. 139 ff.

¹⁶ Vernehmung Hans Kruger, May 20, 1966, "Hauptverhandlung LG Munster, 5 Ks 4/65./Kruger u.a.," p. 84, ZStL 208 AR-Z 398/59.

בעת הצבת המפקדים של שלוחות-החוץ השונות על-ידי המפקד החדש בלבוב, שטורמבאנפירר ד"ר טנצמן, נמסרו להם לאחר חלוקת השטח גם הוראות פעולה. [...] יהודים שאינם כשירים לעבודה יש להוציא להורג בירייה. הואיל והיה ברור, שהוצאות להורג כאלה אינן יכולות להתבצע מהיום למחר, נקבע שאזור המגורים היהודי יצומצם יותר ויותר, דבר שגרם לכך שהיה צורך לירות במספר מסוים של יהודים בגלל חוסר מקום.¹⁷

כיצד יכול היה קריגר לבצע פקודה זו עם צוות מצומצם של 25 איש? תחום סמכותה של שלוחת המפקדה של סיפ"ו לנפת סטניסלבוב, קאלוש (Kalusz),¹⁸ ועד ראשית 1942 גם סביבות רוהטין (Rohatyn), היה כ-9,300 ובהמשך 8,800 קמ"ר ובהם אוכלוסייה של 700,000 נפש.¹⁹ מסיבה זו בלבד לא היתה יחידתו של קריגר מסוגלת להקיף את כל התפקידים שמילא המפקד בלבוב עם 400 פקידים ועובדי משטרה. אמנם גם בסטניסלבוב היתה חלוקה למנהלה, גסטפו, קריפ"ו ושירות ביטחון, אך תפקוד שגרתי היה אפשרי רק אם לא נערכה באותו הזמן "אקציה גדולה" (Grossaktion). והרי אלה היו על סדר-היום מאוקטובר 1941 ועד סוף 1942. וכך עסקה השלוחה למעשה בשתי משימות בלבד: עד סתיו 1942 ברצח יהודים, ואחר-כך בלחימה נגד תנועת ההתנגדות הפולנית, ובהמשך גם האוקראינית. קריגר ואנשיו הצליחו בנובמבר-דצמבר 1942 למגר במידה רבה את ה-AK (Armia Krajowa, צבא המולדת) במרחב סטניסלבוב.²⁰ את ארגון הלאומנים האוקראינים תקף קריגר מוקדם יחסית ובאכזריות, אולם ההתקפה התפתחה למלחמת אזרחים רק מסתיו 1943, לאחר הקמת צבא המורדים האוקראיני, UPA.²¹ באותו שלב איבדו שלטונות הכיבוש הגרמניים בהדרגה את השליטה במרחב. אף שהמחתרת הקומוניסטית באזור סטניסלבוב היתה חסרת חשיבות, ציווה קריגר לרצוח אנשים רבים מאוד בחשד שהיו מעורבים בפעילות קומוניסטית בעבר.²²

¹⁷ Vernehmung Hans Kruger, June 26, 1962, Generalstaatsanwaltschaft Berlin P (K) Js 7/68.
¹⁸ לאחר פירוק מחוז קאלוש ב-1.4.1943 היתה השלוחה אחראית גם לאזורים הדרומיים של מחוז סטריי (Stryj)

¹⁹ מפת תחומי הסמכויות של שלוחות המפקדה של KdS ל-1943 מצוי ב: DALO R-16/1/11, p. 25
²⁰ AK היה ארגון צבאי מחתרתי פולני, הזרוע הצבאית של הממשלה הפולנית הגולה בלונדון. ראה: Grzegorz Mazur, "Aresztowania żołnierzy Armii Krajowej w okręgu Stanisławow 1942-1943," Studia Historyczne, 34, No. 1 (1991), pp. 89-109
²¹ Vasył Jashan, Pid brunatnym chobotom. Nimetska okupatsiya Stanislavivshchyn v Druhij svitovoj vijni, 1941-1944 (Toronto: New Pathway Publishers, 1989), p. 71 ff (Jashan, Pid Brunatnym).

²² הוועד המחוזי של המפלגה הקומוניסטית של איבנו-פרנקובסקי יכול היה לאתר ב-1964 רק 125 קומוניסטים במחתרת, Vasył Jashan, Pid brunatnym chobotom. Nimetska okupatsiya Stanislavivshchyn v Druhij svitovoj vijni, 1941-1944 (Toronto: New Pathway Publishers, 1989), p. 71 ff (Jashan, Pid Brunatnym).

תפקיד מיוחד של "תחנת משטרת הגבול", כפי שכונתה השלוחה בסטניסלבוב, היה שמירת הגבול לקרפטו-רוס, שסופחה על-ידי הונגריה. לשם כך הוכפפו לקריגר תחנות הגבול בטטרוב (Tatarow) ובמעבר וישקוב (Wyszkow). הועסקו שם גרמני אחד או שניים וכמה פקידים פולנים או אוקראינים של הקריפ"ו. גם הם היו פעילים ברצח היהודים בסביבתם. רודולף מילר (Muller) במעבר וישקוב וארנסט ורכמין (Varchmin) בטטרוב היו אנטישמים קיצוניים לא פחות ממפקדם קריגר.²³ גם בקאלוש, דולינה (Dolina), נדבורנה (Nadworna) וטלומאץ' (Tlumacz) היו תחנות של הקריפ"ו שאוישו בפולנים ואוקראינים בלבד.²⁴

בסטניסלבוב עצמה היתה לקריגר יחידה המורכבת מערב-רב של אנשים. בכל זמן הכיבוש הוקצו לו כחמישים שוטרי סיפ"ו וס"ד גרמנים, אולם בדרך-כלל היו פעילים בעת ובעונה אחת 25 בלבד. רק התפקידים המרכזיים אוישו על-ידי אנשי גסטפו בעלי ניסיון ב"לחימה במתנגדים": קריגר ומפקדי הגסטפו ברנדט (Brandt) וארווין לינאוור (Linauer). מבית-הספר של סיפ"ו בזקופאנה הביא קריגר את הממונה על המדור היהודי היינריך שוט (Schott) ואת שני האחים מאואר (Mauer), שהיו פולקס-דויטשה.²⁵ יוזף דאוס (Daus), קורט גיזה (Giese), הנס גרווה (Greve), וילהלם ההמאן (Hehemann), ולטר לאנגה (Lange), אוטו ריקריך (Rickerich) וקורט וולקאו (Wulkau) היו לפני כן בסיפ"ו במחוז קרקוב,²⁶ ורנר הגמאן (Hagemann) היה בזמושץ' (Zamosc), ופראנץ מאוזה (Mause) במחוז ורשה.²⁷ רק בראשית 1942 הצטרף אליהם ורנר סנקובסקי (Sankowsky) ממפקדת ה-KdS בגליציה. מחוץ למפקד הגסטפו היו כולם בעלי דרגות נמוכות עד דרגת שארפירר (המקבילה לדרגת סמל Scharföhler), אולם בגליציה המזרחית הם היו אדוני החיים והמוות של רבבות בני-אדם.

לשם חיזוק הצוות הקים קריגר עוד בקיץ 1941 יחידה שהורכבה מפולקס-דויטשה מרומניה ומהונגריה, שהושבעו לסיפ"ו. כמה מהם קודמו לדרגת שארפירר והתאזרחו כאזרחי הרייך.²⁸ אותם כוחות-עזר של סיפ"ו שותפו בדרך-כלל בהוצאות-להורג המוניות.

²³ את מילר, שמוצאו כנראה מגליציה המזרחית, לא ניתן היה לאתר לאחר המלחמה. אשר לוורכמין, ראה: Urteil, Kruger pp. 36-39, 887-893

²⁴ סקירה על מפקדות Sipo בשטחים הכבושים, ב-1943 לערך: Bundesarchiv Berlin Zehlendorf (former Berlin Document Center, BDC), binder 458 A; distribution list, "KdS Galizien/V für polnische Kripo im Distr.," n.d., DALO R-36/1/43, p. 40.

²⁵ בקשר לאחים מאואר ראה: Simon Wiesenthal, *Doch die Morder leben* (München, Zürich: Droemer-Knauer, 1967).

²⁶ ראה הכרטיסים האישיים של KdS בקראקוב, AGK CA 375
²⁷ לא ניתן היה לברר את קורותיהם הקודמות של גרהרד האקר (Hacker), רודולף מילר (Muller) וקורט רנגר (Renger)

²⁸ See "Einwanderer-Zentralstelle (Wagner) an Oskar Brandt," September 12, 1943, BDC, DALO R-36/3/1, p. 21. Johannes Wagner; SSO

אולם גם צוות זה לא הספיק כדי לבצע אקציות נגד יהודים בממדים גדולים, כפי שתוכנן החל מחודש ספטמבר 1941. לכך היה צורך לגייס גם את כל התחנות האחרות במרחב סטניסלבוב. רשמית היה המוסד העליון במחוז משרד המושל (Kreishauptmannschaft). בסטניסלבוב עמד בראשו מאז ספטמבר 1941 היינץ אלברכט (Albrecht), פקיד מנהלת הפנים שכיהן קודם לכן במשרה דומה בקונסקיה (Konskie). אלברכט היה נאצי נלהב ואנטישמי קנאי, כפי שהצהיר ב-28 בספטמבר בנאום הבכורה שלו בעיירה רוהטין²⁹, ואישר שוב עוד ב-1962: "כנציונל-סוציאליסט סברתי שהיהודים הם אסוננו"³⁰. מושל העיר סטניסלבוב, אמיל באו (Beau), דמה לו בהשקפותיו. אולם בשביל קריגר היתה משטרת-הסדר (Ordnungspolizei - אורפו) בה הרבה יותר, משום שרק בה היה כוח-אדם בשפע. כבר באוגוסט הגיעה יחידת משטרה (Schutzpolizei - שופו) מווינה לסטניסלבוב. השוטרים חולקו לחוליות ופוזרו בכל העיר,³¹ ופיקדו על משטרת-העזר האוקראינית שהקים קריגר עוד ביולי.³² מפקד השופו היה פאול קליסאטל (Kleesattel), שהתעללותו בפולנים שימשה אפילו נושא למשפט בס"ס³³. גדול עוד יותר היה גדוד המילואים 133 של המשטרה, שהפלוגות הראשונה והשנייה שלו הוצבו בסטניסלבוב.

לאחר הדיונים בלבוב בחודש ספטמבר עסק קריגר בהכנות לטבח המוני של היהודים בסטניסלבוב. כדי להדגים לשוטריה מה נתבע מהם, ערך תחילה, בשישה באוקטובר 1941, מעין "חזרה כללית" – רצח המוני בעיירה הסמוכה נדבורנה. לחיזוק הצוות הוא פקד גם על אנשי תחנת משטרת הגבול בטטרוב לבוא לנדבורנה. היהודים אולצו להתכנס בכיכר השוק של העיירה. אנשי היודנראט ומשפחותיהם הוצאו מן הקהל. את כל האחרים הובילה המשטרה ליער סמוך ושם נורו³⁴. טבח זה של אלפיים איש שימש פתיחה ל"פתרון סופי של שאלת היהודים" בגנרל-גוברנמן.³⁵

מיד לאחר מכן החל קריגר בהכנות למה שכונה "יום א' של דמים" בסטניסלבוב. בצו של מפקד האורפו בלבוב נתבעו יחידת השופו וגדוד משטרת המילואים 133 להגיש סיוע לסיפ"ו. ברנדט, סגנו של קריגר, דיבר ב-11 באוקטובר עם מפקד הגדוד גוסטב אנגליש (Englisch), שהעמיד לרשותו יחידה³⁶. קריגר עצמו פנה באותו היום לבאו, שצמצם את שטח הגטו³⁷. רק בבוקר המחרת נקראו כל היחידות להתייצב, וכן המפקד החדש של השופו

²⁹ Redemanuskript Albrecht, September 28, 1941, DALO R-35/2/67, pp. 25-26

³⁰ Vernehmung Heinz Albrecht, November 6-9, 1962, ZStL 208 AR-Z 398/59.

³¹ Tuviah Friedmann, ed., *Schupo-Kriegsverbrecher von Stanislaw vor dem Wiener*

Volksgerecht. Dokumentensammlung (Haifa: Institut für Dokumentation, 1957).

³² *History Teaches a Lesson* (Kiev: Politvidav Ukraini, 1986), p. 219.

³³ BDC, indictment file Paul Kleesattel

³⁴ ראה פירוט אצל: Freundlich, *Ermordung*, pp. 148-154.

³⁵ אמנם כבר ב-1939-40 אירעו מעשי רצח המוניים של יהודים משני המינים, אולם אלה לא היו קשורים

בהחלטות מקיץ/סתיו 1941.

³⁶ Vernehmung Englisch, October 9, 1964, ZStL 208 AR-Z 398/59.

³⁷ Vernehmung Emil Beau, August 2, 1962, *ibid*.

ולטר שטרגה (Streege). קריגר הצליח לצרף גם יחידה של משטרת הרכבות (Bahnpolizei) להשתתפות בטבח³⁸.

מיד אחר-כך החלו יחידות קטנות של השופו לגרש את היהודים מדירותיהם ברובע אחד של סטניסלבוב ולהוליכם בשיירות גדולות לבית-העלמין היהודי, שהיה בפאתי העיר. בשטחו הגדול של בית-העלמין, שהיה מוקף חומה גבוהה, הצטופפו 20,000 איש. נכרו שם שני בורות גדולים והקרבת נדחפו לעברם בקבוצות קטנות. הם נאלצו לעלות על קורת עץ מעל לבור ואז נורו. היורים היו אנשי סיפ"ו, ביניהם קריגר עצמו, אך גם אורפו ומשטרת הרכבות. בין היהודים הנאספים פרצה מהומה והם נדחקו אל היציאה מבית-העלמין, אך הם היו נתונים במלכודת. עד רדת החשכה נמשכו היריות ללא הרף. רק אנשים מעטים נבחרו על-ידי הרוצחים לפני הטבח ולא נורו. כאשר השתררה חשכה הפסיק קריגר את הרצח ההמוני. 10,000 עד 12,000 איש נטבחו ללא רחמים. שערי בית-העלמין נפתחו שוב, ואלה שנשארו בחיים חזרו העירה³⁹. שם השתלטו כבר הפולנים והאוקראינים על הדירות הנטושות. כדי למנוע מהומות בבתים הובאה במיוחד מלבוב עוד מחלקה של גדוד המשטרה⁴⁰133.

בשפיכות דמים נוראה זו רק החלה ההשמדה המוחלטת של היהודים במרחב סטניסלבוב. מפקד סיפ"ו, טנצמן, נתן בעניין זה הוראות חדשות. היה צורך להכחיד את הקהילות היהודיות בעמקי הקרפטים. מה-16 באוקטובר התחיל ארנסט ורכמין מתחנת משטרת הגבול בטטרוב, יחד עם הפלוגה השלישית של גדוד המשטרה 133, במעשי רצח בדלטיין (Delatyn) וביארמצה (Jaremcze), הקהילות הדרומיות ביותר באזור⁴¹. לבסוף ירתה יחידת סיפ"ו מסטניסלבוב ב-29-30 באוקטובר בכמה מאות יהודים בבולכוב (Bolechow)⁴². לא ניתן לקבוע את הנסיבות המדויקות ואת התאריכים של ההוצאות-להורג ההמוניות ברוהטין, קאלוש ודולינה, שבוצעו באותו זמן על ידי השלוחה של סיפ"ו

³⁸ Vernehmung W.B., May 17, 1966, ZStL 208 AR-Z 277/60.

³⁹ פירוט ראה אצל Freundlich, *Ermordung*, pp. 154-164.

⁴⁰ "Kriegstagebuch Polizeibataillon 310," October 12, 1941, copy in Institut für Zeitgeschichte (Munich), Fb 101/01, p. 246. "Bericht des Vertreters des Auswärtigen Amtes im GG, 23.11.1943", Institut für Zeitgeschichte, Nürnberger Dokument NG-3522.

⁴¹ Prozessprotokoll LG Munster 5 Ks "Vernehmung Ernst Varchmin, June 6, 1966, 4/65./Kruger u.a.," p. 122, ZStL 208 AR-Z 398/59; Vernehmung O.F., October 14, 1964, Vernehmung A.Z., October 16, 1964, ZStL 208 AR-Z 267/60.

⁴² יונה אשל (עורך) *ספר הזיכרון לקודשי בולכוב* (1957); "Vermerk Bayrisches Landeskriminalamt, October 5, 1977, Archiv der Staatsanwaltschaft, Munich I 115 Js 5640/76./Jarosch.

מסטיסלבוב⁴³. בדצמבר 1941 הורה טנצמן על הפסקה זמנית של הטבח בגלל הקושי לחפור בורות בקרקע קפואה⁴⁴.

מראשית מרס 1942 תוכנן שילוח היהודים למחנה-ההשמדה בלז'ץ (Belzec). בדיוק באותו זמן הוצא האזור סביב רוהטין, צפונה מנהר הדנייסטר, מתחום סמכותה של ה-KDS בסטיסלבוב. על כן שלח קריגר בעשרים במרס יחידה לרוהטין כדי לרצוח בקור מתחת לאפס 2,300 יהודים⁴⁵.

קריגר המשיך ברצח היהודים בגטו סטיסלבוב. לשם כך חילקה לשכת העבודה את האוכלוסייה היהודית לקבוצות לפי סדר אלפאביתי. ב-31 במרס, ערב פסח, נעצרו כמה אלפי יהודים בגטו על-ידי השופו, חלק מגדוד המילואים 133 ומשטרת העזר האוקראינית. הכוונה היתה שוב למי שנחשבו "א-סוציאלים", קשישים, חולים וקבצנים. מקומות מגוריהם הועלו מיד באש כדי לגלות את המתחבאים. היהודים גורשו לתחנת הרכבת ובאחד באפריל הוסעו לבלז'ץ. טרנספורט זה, שמנה כמה אלפי אנשים, היה הגדול ביותר שנשלח למחנה-ההשמדה עד אז⁴⁶. אז התחילה לשכת העבודה ברישום מחדש של היהודים בסטיסלבוב. מיד לאחר מכן רצחו שוב קריגר עם עוזריו אלפי יהודים⁴⁷. אחד מן הפולקס-דויטשה מסטיסלבוב התלונן במכתבו לשר החוץ של הרייך ריבנטרופ על האירועים בעיר ובסביבתה: "טקטיקה דומה נקט מר קריגר גם במקומות אחרים בנפת סטיסלבוב, דהיינו בטטרוב, דלטיין, קוסוב, קולומיה וערים אחרות, שבהן נורו ונקברו חיים אלפי יהודים"⁴⁸.

בנפת סטיסלבוב החלו השלטונות האזרחיים לרכז באופן שיטתי את הקהילות היהודיות הקטנות בבירת הנפה. תוך זמן קצר אולצו היהודים להשתרך לשם בשיירות ארוכות, לאחר שנטשו את כל רכושם. מיד לאחר האקציה נגד היהודים בסטיסלבוב ב-31 במרס הועברו לגטו יהודים מהעיירות הסמוכות: ב-5-6 באפריל מטלומאץ' ואחר-כך מטישמייניצה (Tysmienica) ומווינילוב⁴⁹ (Wojnilow). בשתי העיירות האחרונות לא נותרו

⁴³ ראה: Berenstein, "Eksterminacja", table 9; ``Schlussbericht Ermittlungsverfahren StA Dortmund, 45 Js 53/61./Kruger u.a., February 27, 1964, p. 38, ZStL 208 AR-Z 398/59 (Schlussbericht Kruger).

⁴⁴ Vernehmung Hermann Muller, May 23, 1962, Landgericht Stuttgart Ks 7/64, StA Ludwigsburg, EL 317 III, Bu 1408.

⁴⁵ דוח מחתרת של ארכיון רינגלבלום, יוני 1942, בתוך: Ruta Sakowska, *Die zweite Etappe ist der Tod* (Berlin: Hentrich, 1993), pp. 220-222; Verdict Kruger, pp. 294-306.

⁴⁶ Urteil Kruger, pp. 309-31. "Akt - אקט - אקט" כן גם ב- "Akt Stadtmission Stanislaw," January 25, 1945, DAIFO R-98/1/2, p. 10. אולם הדבר עומד

בסתירה לרוב העדויות שבהן נקבע כי האקציה החלה בערב.

⁴⁷ קרוב לודאי שהקורבנות נורו, "ibid.", Akt Stadtmission Stanislaw, ולא שולחו כפי שצוין ב:

``Schlussbericht ZStL betr. Stanislaw", December 1, 1961, ZStL 208 AR-Z 398/59.

⁴⁸ מכתבו של CL לריבנטרופ, April 11, 1942, Political Archives, Foreign Office, Bonn, Inland II A/B 67/3.

⁴⁹ Berenstein, "Eksterminacja", table 9

עוד יהודים. מושל נדבורנה דיווח במכתב לרייך: "כעת אני מעביר את 7,000 היהודים שלי מן המקום. את אופן הביצוע אני חייב לספר בעל-פה. בכתב לא ייתכן הדבר"⁵⁰.

רוב המגורשים הגיעו לסטניסלבוב למה שהיה גטו בתוך גטו, ושם נרצחו לאחר זמן קצר. בקצה "אזור המגורים היהודי" (*Judischer Wohnbezirk*) עמד בית תלת-קומתי חדש של טחנת קמח שבנייתה לא הושלמה, והיא כונתה טחנת רודולף. שם בודדו ונכלאו בעיקר קשישים וחולים, יחד עם יהודים מקרפטו-רוס. הבניין נשמר מבחוץ על-ידי משטרת העזר האוקראינית ומבפנים על-ידי אנשי משטרת-הסדר היהודים. בגלל הצפיפות והעזובה שרו שם תנאים היגייניים אימים. שבועיים לאחר הבאת הקרבנות הראשונים כבר פרצו מגפות. בהכנסת היהודים לטחנת רודולף הניע קריגר מנגנון אכזרי מאוד: בגלל מצבם הכללי הגרוע של הקרבנות וצפיפות-היתר, היה ברור שחלק מהם יחלו. במקביל קריגר פקד לרצוח שם את כל היהודים החולים. הממונה על המדור היהודי של הגסטפו בסטניסלבוב, שוט, הנהיג בטחנת רודולף משטר אימים והוציא להורג כמעט מדי יום, במו ידיו, יהודים חולים רבים. מאוחר יותר הצטרף אליו כמתנדב לוטננט השופו לודביג גרים (*Grimm*), שגם הוא השתתף באופן סדיר בהוצאות להורג בטחנה⁵¹.

בקיץ 1942 שלח קריגר את אנשיו לעיר דולינה (*Dolina*) שבנפת קאלוש. באותה נפה בוצעו עד לאותו זמן רק רציחות המוניות מעטות, ואילו גירושים לא נערכו כלל. הקומנדו מסטניסלבוב היה בפיקודו של רודולף מילר מן התחנה במעבר וישקוב. בשלושה באוגוסט הוצאו כל 3,500 היהודים מבתיהם והובאו לכיכר השוק. השוטרים התעללו ברבים מהם וירו בילדים רבים. לאחר סלקציה גירשו השוטרים כאלפיים איש לבית-העלמין היהודי וירו בהם⁵². כאשר קיבל קריגר ידיעה מ-KdS, שלעת עתה לא צפויים יותר טרנספורטים מסטניסלבוב, הוא סגר את טחנת רודולף, ששימשה מעין מחנה-מעבר ליהודים מן הסביבה. מחודש אוגוסט נורו היהודים בדרך-כלל בחצר של תחנת סיפ"ו. שם רצחה סיפ"ו ב-28 באוגוסט, ב-4, 9 ו-26 בספטמבר וכן ב-3 באוקטובר בכל פעם מאה איש⁵³. כאשר הודיעו מלבוב כי שוב יש רכבת לבלז'ץ, בחר סגנו של קריגר, אוסקר ברנדט, את היום הראשון של ראש-השנה לביצוע הגירוש. באותו הזמן התגוררו עוד בעיר כ-11,000 יהודים. שוב פורסם בלוחות המודעות על "יישוב מחדש" (*Umsiedlung*) הצפוי בקרוב. מתוך 3,000–4,000 היהודים שנתפסו הוצאו אך ורק הרופאים, וכל האחרים נשלחו למחנה-השמדה⁵⁴. בספטמבר

⁵⁰ מכתב פרטי, 4.5.1942, בתוך: Schlussbericht Kruger, p. 161.

⁵¹ Urteil Kruger, fols. 446-64; ראה גם: Freundlich, *Ermordung*, pp. 182-184.

⁵² "Arbeitsbericht der Kreishauptmannschaft Kalusch," July 27, 1942, DALO R-35/12/11, fol. 4; "Akt Rajonkommission Dolina," DAIFO R-98/1/13; "Tatortverzeichnis," StA Munich, I 115

Js 5640/76.

⁵³ כתב יד של יעקב זק (Zak), "Zusammenstellung der Gegebenheiten Über die Vernichtung des Judentums in Ostgalizien," ZStL 208 AR-Z 398/59.

⁵⁴ Urteil Kruger, fols. 398-421, 478; Vernehmung D.M., November 27, 1947, ZStL 208 AR-Z 398/59.

גורשו רוב היהודים מהיישובים הקטנים לסטניסלבוב ונרצחו שם בבית-העלמין. הקהילה היהודית הגדולה ביותר בסביבה, בקאלוש, הושמדה במקום בין ה-15 ל-17 בספטמבר על-ידי הסיפ"ו מסטניסלבוב בפיקודו של וילהלם אסמן (Assmann). רק מספר מצומצם של עובדים נשארו בחיים. ביולי חיו שם עוד למעלה מ-5,000 יהודים⁵⁵. אחרי כן נותרו בכל נפת קאלוש 3,000 יהודים בלבד.

בנפת סטניסלבוב התקיימו רשמית קצת יותר מ-6,000 מתוך למעלה מ-50,000 יהודים⁵⁶ שהיו בה קודם. ב-15 באוקטובר 1942 נכחדה הקהילה היהודית בסטניסלבוב כמעט לחלוטין. רק הודות להתערבותו של פקיד רכבת אמיץ-לב נבחרו 150 עובדי רכבת יהודים ונשארו בעיר⁵⁷. עוד ב-7 בנובמבר הגיעה ללשכת העזרה היהודית העצמית (JUS - *Judische Unterstutzungsstelle*) בקרקוב זעקה לעזרה מן העירייה נדבורנה:

בנדבורנה, כמו בכל שטח האזור שלנו, מתנהלת אקציה, אשר מטרתה לגרש כמעט את כל היהודים מן האזור עם מקרים חריגים מעטים (רופאים, רוקחים, בעלי-מלאכה עצמאים ועובדים, שרוכזו במחנות אחדים). בעקבות האקציה הזאת התברר שמספר התושבים היהודים באזור פחת עד לאלף בערך, כאשר קודם היו בשטח זה של האזור כ-18,000 יהודים⁵⁸.

הז'נדרמריה בסטניסלבוב דיווחה בדצמבר: "כל היהודים בנפה לבד מרופאים ורוקחים אחדים פונו או הועברו לגטו סטניסלבוב. הגטאות בעיירות המחוז טלומאץ' ונדבורנה חוסלו"⁵⁹ כבר בשניים בנובמבר 1942 קבע מושל הנפה אלברכט בפומבי בסיפוק: "במסע ההגנה על החיים של העמים האריים הושמדה במרוצת שנה זו יהדות אירופה במידה רבה. בעתיד הקרוב יעלמו גם השרידים האחרונים"⁶⁰.

המשטרה בסטניסלבוב המשיכה בינואר 1943 בטבח המוני. ב-24-25 בינואר נערך מצוד על יהודים ללא אישור עבודה. כאלף אנשים שנתפסו נורו ועוד 1,500-2,000 נשלחו למחנה יאנובסקה (Janowska) שבלבוב. בהמשך נערכו בגטו כמעט מדי יום חיפושים אחרי קרבנות חדשים. לבסוף, ב-22 בפברואר, ציווה סגן מפקד משטרת הבטחון ברנדט לכתר

⁵⁵ Urteil Kruger, fols. 498-506; "Jewish Aid Committee to Jewish Social Self-Help," July 8, 1942, Archiwum Żydowskiego Instytutu Historycznego (AZIH), Warsaw, ZSS/270, pp. 10-12; "Arbeitsbericht der Kreishauptmannschaft Kalusch," July 25, 1942, DALOR; Jashan, o.D.

⁵⁶ *Pid brunatnym chobotom*, pp. 197-198. Włodzimierz Bonusiak, *Malopolska wschodnia pod rządami 15.9.1942* סטטיסטיקה ליום 15.9.1942 *Trzeciej Rzeszy* (Rzeszow: Wyzsza Szkoła Pedagogiczna, 1990).

⁵⁷ Urteil Kruger, pp. 429-38.

⁵⁸ "Judisches Hilfskomitee Nadworna an Judische Unterstutzungsstelle", o.D. "Lagebericht Gendarmeriezug Stanislaw fur 26.11.-25.12.1942," December 30, 1942, ⁵⁹

DAIFO R-36/1/15, pp. 1-2. "Rede an Arbeitseinsatzstabe im Kreis," November 2, 1942, DAIFO R-36/1/17, pp. 24-32. ⁶⁰

את הגטו ולעצור את כל תושביו. רק כמה מאות פועלים לעיבוד חומרים ישנים, עובדי רכבת המזרח ושירותי המשק נשארו בחיים, וכל האחרים נורו⁶¹. בכך נחשב הגטו למחוסל. ובכל זאת סרקה המשטרה את השטח עד חודש אפריל ומצאה מדי פעם יהודים מסתתרים, שנרצחו גם הם. ב-9 במרס 1943 נמסר דו"ח המציין שסיור של קריפ"ו רצח יהודי שנתפס בשטח הגטו⁶².

באותו זמן הסתיימה גם תקופתו של קריגר בסטניסלבוב. כבר בסתיו 1942 התעוררו בעיות, כאשר לשכת הרייך לביקורת בדקה את פעילות משרדו וגילתה ממצאים מפתיעים מאוד:

מקרה מדהים במיוחד אירע בשלוחת סטניסלבוב בגליציה. כספים ותכשיטים מוחרמים עוכבו בכמויות גדולות. פקידים מוסמכים של הלשכה לביקורת מצאו בשעת בדיקה בחדרים של פקיד המינהלה, מזכיר המשטרה ב., בארגזים ובמכלים שונים, בשולחנות הכתיבה וכו', כמויות גדולות של מזומנים כולל מטבעות זהב ומגוון של מטבע זר – בין היתר 6,000 דולר – וכן תיבות מלאות תכשיטים יקרי ערך, אשר לא הוחרמו כחוק ולא נרשמו. בפריטים בודדים נמצא פתק, אשר ממנו ניתן היה ללמוד מה מקור הרכוש, אך לרוב נעדר כל מסמך ואי-אפשר היה לקבוע מה היה גודלו תחילה. הלשכה לביקורת נאלצה להסתפק בקביעה מדויקת של מה שנמצא על-מנת למנוע היעלמות נוספת של הרכוש. הכסף המזומן בלבד הסתכם ב-584,195.28 זלוטי. יש להוסיף לכך את התכשיטים, שאת ערכם המדויק לא ניתן למסור, אולם מדובר כאן על כמה מאות אלפי מארקים. מזכיר המשטרה ב. האחראי לכך בראש וראשונה התאבד בירייה ימים אחדים לאחר התערבותה של לשכת הביקורת⁶³.

את העילה האחרונה להעברתו ולהורדתו בדרגה סיפק קריגר עצמו, כאשר סיפר לאצילה פולנייה כלואה על מעשי הרצח שלו. כאשר שוחררה הרוזנת בעקבות התערבות

⁶¹ Urteil Kruger, fols. 821-22; לפי, Schlussbericht Kruger, ב-22.2.1943 נשלחו הקורבנות למחנה השמדה. ZStL 208 AR-Z 398/59; ⁶² "KdS Galizien IIIA4 an Reichssicherheitshauptamt IIIA," June 26, 1943, BA R 58/1002, pp. 108-09.

⁶³ "Bericht Reichrechnungshof/Prüfungsgebiet VI," n.d. (1943/44), BAP 23.01 2073/2, pp. 82-103. Rainer Weinert, *Die Sauberkeit der Verwaltung im Kriege. Der Rechnungshof des Deutschen Reiches 1938-1946* (Wiesbaden: Westdeutscher Verlag, 1993), p. 153. מ"ג ב-10.12.1963, שהחליף את ב', אירע הדבר באוגוסט-ספטמבר 1942, ZStL 208 AR-Z 398/59.

ופרסמה את דבריו של קריגר, הוחל בהליך משפטי נגדו על גילוי סוד מדינה, ובעקבותיו הועבר קריגר מ"ממלכתו" סטניסלבוב לפריס⁶⁴.

עם סיום המלחמה נעצר קריגר בהולנד ואחר-כך נכלא על-ידי הקנדים, ועד נובמבר 1948 היה בכלא הולנדי. הואיל ועלילותיו בפולין לא היו ידועות שם, הוא שוחרר. תחילה עבד כסוכן מסחרי ואחר-כך הקים עסק משלו. בשנות החמישים חש עצמו בטוח עד כדי כך שהגיש בקשה להתקבל שוב לשירות המדינה לפי סעיף 131. אולם פנייתו נדחתה, כמו גם בקשת משרה בבטחון פנים (*Verfassungsschutz*) במדינת צפון-הריין-וסטפאליה-*(Nordrhein-Westfalia)* וכך בחר קריגר בקריירה פוליטית-מפלגתית והגיע לתפקיד מנהל הלשכה האזורית של מפלגת העם החופשית (*Freiheitliche Volkspartei - FVP*) במינסטר (*Munster*) והמירה אחר-כך במפלגה הגרמנית (*Deutsche Partei*). בשנים 1949–1956 הוא תפקד כיושב-ראש אגודת *Landsmannschaft Berlin Mark Brandenburg* במדינת צפון-הריין-וסטפאליה, וב-1952 היה משנה לדובר האגודה. מועמדותו לפרלמנט (*Landtag*) כנציג איגוד הפליטים הגרמנים המגורשים ממולדתם ונטולי הזכויות ב-1954- נכשלה בבחירות.

ב-1959 הסתיימה סופית הקריירה שלו, ולאחר כמעט עשור של פעילות ציבורית הסגיר אותו עברו. קריגר נעצר לחקירה. חקירות משרד התובע הכללי בדורטמונד (*Dortmund*) נמשכו שש שנים נוספות, עד שבאוקטובר 1965 הוגש כתב-אישום. בזמן המשפט, שארך שנתיים, הופיע קריגר בביטחון עצמי רב ובהתקפות אנטישמיות רבות. בשישה במאי 1968 דן אותו לבסוף בית-המשפט המחוזי של מינסטר למאסר עולם. רק ב-1968 הוא שוחרר במינכן וב-1988 מת בוואסרבורג (*Wasserburg am Inn*).

מה היה חלקו הספציפי של קריגר במהלך "הפתרון הסופי" בשטח פעולתו? על יסוד המקורות המקוטעים ניתן להשיב על שאלה זו רק באופן חלקי. קריגר היה הראשון שארגן טבח המוני עוד בתקופת הכיבוש ההונגרי. בסתיו 1941 החל, לפני כל מפקדי הגסטפו האחרים, להוציא להורג בירייה יהודים במצבים לא ברורים מבחינה משפטית, כגון יהודים-למחצה או יהודים שנתפסו ללא סרט על זרועם. במקומות אחרים עוד הוטל על יהודים שכאלה בסתיו 1941 קנס כספי. מלבד זאת הוצאה פקודת רצח על-ידי קריגר:

נמסר לי מידע חסוי על היהודי ה.ס. ששוטט ללא סרט זרוע תקני. עצרתי את היהודי ס. ב-10.10.1941 והעברתי אותו לבית-הסוהר המקומי. לשאלה מדוע לא ענד את הסרט היהודי, הסביר שלא ידע שגם יהודי כמוהו שהתנצר חייב

⁶⁴ "Hauptamt SS-Gericht an Kruger," December 10, 1943, BDC, SSO Hans Kruger; של קרולינה לאנצקורנסקה (Lanckoronska), בתוך *Albert, Kazn profesorow*, pp. 234-251, especially pp. 241-242.

לשאת סרט על זרועו. אני מציע שהיהודי ה.ס. יחוסל בעקבות אי-צינות להוראות הגרמניות.

לאנגה

אוברשארפירר ס"ס

סטניסלבוב, 16.10.1941

סיפ"ו סטניסלבוב

גליציה

החלטה

- 1 לחסל את היהודי ה.ס.
- 2 לפתוח לו כרטיס (סודר – לאנגה).
- 3 למסור לאוברשארפירר ההמאן להשלמת רשימת המוצאים להורג.
- 4 לתייק את המסמך.

קריגר⁶⁵

לא התברר באורח חד-משמעי חלקו של קריגר בביצוע "יום א' של דמים". אין ספק שכמעט בשום מקום לא בוצע טבח כזה בשטח המצוי בשליטה גרמנית אזרחית. אולם אם קריגר יזם את הפשע הזה, זאת יש עוד להוסיף לחקור. ודאי שהוא אחראי לביצוע האכזרי ולמספר הקרבנות. ראויה לתשומת לב העובדה שבשנת 1942 נערך רצח כללי מוקדם של היהודים במרחב סטניסלבוב.

אכן משטרת תחנת הגבול קולומיה היתה כאן עוד יותר קיצונית. יותר חשובה מאישיותם של מפקדי סיפ"ו היתה ודאי העובדה שבחלק הדרומי של המחוז כמעט לא בוצעו תכניות מקיפות של עבודת כפייה ליהודים, שבאזורים אחרים הצילו את חייהם באורח זמני. מראשית 1942 נערכו האקציות נגד היהודים בגלים בהתאם לצווים שחייבו את כל המחוז. מכריע היה חלקו של קריגר בביצוע יסודי של טבח המוני במקום. במרחב סטניסלבוב בלבד נורו למעלה מ- 85 אחוז מן היהודים ולא שולחו משם. זאת אירגן קריגר ואנשיו ביצעו. משמעות הדבר היא, למעשה, שהכפופים לו ירו במו ידיהם באלפי גברים, נשים וילדים ליד הבורות. היו רק מקרים מעטים של התנגדות להשתתף ברצח⁶⁶. ניתן אפוא לקבוע, במקרה סטניסלבוב, שהיה עירוב ספציפי של הגורמים – אישיות ונסיבות חיצוניות, בעיקר מצב גיאוגרפי.

⁶⁵ העתק בתוך AGK W 249/73, vol. V, p. 2.

⁶⁶ הופצו שמועות שמפקד הגסטפו לינאואר לא רצה לירות. לעומת זאת כמעט ודאי הוא שאחד השוטרים מן הפולקס-דויטשה סירב להשתתף בירי: interrogation A.M., December 5, 1947; Vernehmung S.S., October 27, 1961; ZStL 208 AR-Z 398/59.

אף כי יש לראות את שלוחת סטניסלבוב ואת מפקדה הנס קריגר כדוגמה קיצונית, הרי שהם מהווים תופעה טיפוסית של הצוות והפעולה של שלוחות סיפ"ו בשטחים הכבושים של פולין וברית-המועצות. גם אם נזקוף לחובתו של קריגר את המספר הגדול ביותר של מעשי הרג המוניים של ה- KDS בגנרל-גוברנמן, הרי שמצויים עוד מפקדי שלוחות רבים שניתן להשוותם אליו: פטר ליידריך (Leideritz) בקולומיה⁶⁷ או הרמן מילר בטרנופול. על פושעים קיצונים אחרים מתוך השקפת-עולם יודעים אנו עוד פחות, משום שהם לא נותרו בחיים לאחר המלחמה ולא ננקטו נגדם הליכים משפטיים. מקרים דומים אירעו בארבעת הפלכים האחרים של הגנרל-גוברנמן. רק מן החלק המערבי של פלך ורשה גורשו היהודים עוד לפני התחלת "הפתרון הסופי" לגטו ורשה. בכל הנפות האחרות סיפקו השלוחות של ה- KdS את מבצעי הרצח ההמוני ובערי הבירה המחוזיות השתתפו בכך צוותי המפקדה עצמם. שלוחות מפקדת ה- KdS מילאו תפקידים אלה בשטחים הסובייטיים הכבושים, אם היהודים לא הושמדו קודם לכן על-ידי יחידות נידות של הס"ס והמשטרה. למען האמת, תחנות סיפ"ו רבות שולבו בטבח בשלב מאוחר, ובשטחים הנתונים בממשל צבאי לפעמים לא עסקו כלל בטבח המוני. מזרחה מהדנייפר נמלטו רוב היהודים לפני בוא הוורמכט. בשטחים הכבושים של ברית-המועצות כמעט שלא נערכו משלוחים. כמעט כל היהודים נורו בקרבת מקומות מגוריהם או נחנקו בתוך משאיות גז. אשר לסיפ"ו, עומדת עוד לפני ההיסטוריוגרפיה משימה של מחקר יסודי.

ההבדלים בין משרדי הגסטפו ברייך⁶⁸ ובין משרדי ה- KdS, שנחקרו יותר⁶⁹ ברורים מאוד: ככל שפונים מזרחה יותר, היתה מצבת השלוחות חלשה יותר. צוות המפקדים של השלוחות היה מורכב לרוב משוטרים מקצועיים מן הגסטפו, בעוד שברייך עצמו ובמפקדת ה- KdS שירתו לעתים קרובות משפטנים בעלי השכלה גבוהה. רבים ממפקדת ה- KdS מוצאם מהס"ד, האליטה האידיאולוגית בתוך הס"ס. ברצח היהודים מילאו מפקדי סיפ"ו קודם כל תפקידים של ארגון ופיקוח, והיו נוכחים לרוב רק בשילוחים הגדולים ובהוצאות להורג המוניות. לעומת זאת מפקדי השלוחות, מפקד הגסטפו שלהם ומנהלי המדור היהודי ארגנו את רצח היהודים במקום והם ניהלו משא-ומתן עם המוסדות האחרים, כמו ה-אורפו והשלטונות האזרחיים. כמו כן הם ביצעו את ההרג בעצמם, במקרים רבים בנשקם האישי.

⁶⁷ בקשר לליידריך, ראה: *Verdict Regional Court Warsaw, November 17, 1947 AGK SOW*; ⁶⁸ Klaus Mallmann, Wolfgang Paul, eds., *Die Gestapo. Mythos und Realität* (Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1995).

⁶⁹ Włodzimierz Borodziej, *Terror i polityka. Policja niemiecka a polski ruch oporu w GG 1939-1944* (Warszawa: Instytut Wydawniczy Pax, 1985); Stanisław Biernacki, *Okupant a polski ruch oporu. Władze hitlerowskie w walce z ruchem oporu w dystrykcie warszawskim 1939-1944* (Warszawa: Główna Komisja, 1989); Józef Bratko, *Gestapowcy* (Kraków: Krajowa Agencja Wydawnicza, 1985); Alwin Ramme, *Der Sicherheitsdienst der SS* (Berlin: Militärverlag der DDR, 1970).

כאן אנו עוסקים בחלק המרכזי של צוות ביצוע "הפתרון הסופי", שבלעדיו לא ייתכן היה לבצע את הרצח.

תרגום: יוסף רב

מקור: *יד ושם קובץ מחקרים*, כ"ו, 1998. ע"מ 181-200.